

Summary

In this article the problems of training the future teachers of depictive skill in the region of shaping of the crafts and habits are revealed.

ДӘСТҮРЛІ ӘН НЕГІЗІНДЕ ОҚЫТУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

А.А.Мұхамбетжанова -
ҚазМемҚызПУ, аспирант

Оқушыларды дәстүрлі музыка негізінде оқытудың өзіндік ерекшеліктерімен мүмкіндіктері бар. Музыка пәнінің деңгейін көтеру, дәстүрлі музыка негізінде білім беру ісін жетілдіру, оның тиімділігін арттыру қажеттігі туып отыр. Халықтың музыкалық мұрасын жинап-теріп, оны зерттеу жолында артына ұмтылмас із қалдырған А.В.Затаевич, академик А.Қ.Жұбанов, өнер зеттеушілері Б.Г. Ерзакович, П.И.Аравин, Б.Ш.Сарыбаев сынды ғалымдардың ұлан-ғайыр еңбектері халқымыздың игілігіне жарап, ұрпақтан-ұрпаққа тарап жатыр. Білім берудің бұл жағын, әсіресе төменгі сынып оқушылары әлдеқайда айқын сезінеді. Бұл міндет педагогикалық міндеттермен қатар оқушылардың ұлттық музыкаға оның ішінде дәстүрлі әнге деген саналы көзқарасын қалыптастыра отырып жүзеге асырылады. Соңғы жылдары дәстүрлі музыканың әрбір жанрын бөлек арқау етіп, жеке дара зерттеу жұмыстары қолға алына бастады. Олардың қатарында өнер зерттеушілері Б.Балтабаев, Б.Аманов, П.Шегебаев. т.б атауға болады. Республика ғылымы саласында жас ұрпақты халық музыкасы арқылы тәрбиелеу мәселесі жан-жақты да, терең зерттеле бастады. Бұл орайда С.А.Ұзақбаева, М.Х.Балтабаев, Т.К.Қышқашбаев, Л.К.Дүйсенбаева және т.б. Аталған еңбектердің әрқайсысы дәстүрлі музыка мәселесінің теориялық негіздемесін қамтамасыз етіп, әрі қарай жетілдіру жолдарын, белгілеуге үлес қосады. Сонымен оқушыларды дәстүрлі музыка негізінде оқытудың мәселесін қарастыра отырып, біріншіден жалпы дәстүрлі әнге деген қызығушылығын арттыру тәсіліне көңіл бөлінеді.

Педагогика ғылымының тарихымен мектептің қалыптасу кезеңдеріне тоқталар болсақ, белгілі педагогтар оқу тәжірибе ісінде қызығушылықпен оқытуға үлкен мән берді. Мысалы, Жан-Жак Руссо оқыту процесінде қызығушылыққа көп көңіл бөле отырып, «оқушының кез-келген материалына қызығушылығы болса, оны тез әрі қарай меңгеріп кете алады,» - деді. Я.А.Коменский еңбектерінде танымдық қызығушылықтың маңызын айқындайды, оқуға, білімге, қызығушылықты арттыруда оқу материалының тиімділігін атап көрсетті. К.Д.Ушинский педагогтардың ой-пікірлерін қолдай келе «Ешбір қызығушылықсыз, тек мәжбүр ету арқылы жүргізілген оқу қажетсіз, ол оқушы бойындағы білімге деген құштарлығын жойып жібереді», - деп жазды.

Айталық XVII ғасырда француз сенсуалистері мен материалистері Гербарт, Кондильяк, Гельведций психология ғылымында, қызығушылықтың

ұғымын пайдалана отырып, қызығу-педагогиканың ең негізгі ұғымы деген тұжырым жасады.

Белгілі психологтар С.А.Ананьин, М.Р.Беляев, Л.И.Божович, С.Л.Рубинштейн, В.Н.Мясинцев т.б. ғалымдар "қызығу" ұғымына өздерінің түрлі көзқарастарын білдіре отырып, "қызығушылық" - жеке адамның белгілі бір бағыттылығы деген ортақ пікірге келеді.

Педагог, музыкант Б.Асафьев "Музыка сабағындағы болып жатқан әрекеттерге эмоциялық қатынасын дамытудың ең негізгісі - оларды қызықтыра білу" — деді. Ал Д.Кабалевский "Музыкаға деген қызығушылық, музыкамен әуестену, ұнату да оны ғажайып сұлулығын түсіну үшін қажетті шарт. Сонда ғана ол өзінің тәрбиелік және танымдық ролін атқара алатын болады. Ал музыкаға қызықпаған, онымен айналыспаған, оны ұнатпаған адамға білім және тәрбие берем деу сәтсіздікке ұшыратпай қоймайды". Бұдан шығатын қорытынды: балалардың дәстүрлі әнге қызығу сезімін оятпай, олармен музыкалық сабақ өткіземін деу бос әурешілік.

Ал халық әндерін, дәстүрлі әнді ұнату, оған қызығу сезімдері арқылы балаларға музыкалық аспантың нағыз көркем үлгілерін, халық әндерінің шығу тарихын, домбырада ойнау тәсілдерін педагогикалық негізде түсіндіру қажет.

Қызығушылық мәселесі қазақ ойшылдары мен философтарының да, ағартушы педагогтарының да назарынан тыс қалмаған. Олар айналаны танып білуде қызығушылықтың роліне үлкен мән берген. Әсіресе балаларды тәрбиелеуде олардың білімге қызығушылығын қалыптастырудың әдіс жолдарын қарастырған. Мысалы, Әл-Фараби «Философияны үйрену үшін қажетті шарттар» атты трактаттарында баланың ішкі сезімдеріне әсер ете отырып, мұғалімнің оқыту процесінде қызығушылықпен ынта тудыра білуі жөнінде пікір айтты: "Рухани негізі түзу болса, оның тілегі, қалауы дұрыс болады. Оқу-үйрену нәтижесінде шәкірттің ниеті әсер етеді, көңіл алауы болмақ». Сонымен қатар Ибн-Синаның тәрбие беру туралы пікірі де өте құнды. Ол, «егер бала - ұжымды тәрбиеленсе, онда ол жалықпайды, сабаққа ынтасы мен қызығушылығы пайда болып, басқалардан қалып қоймауға талпынады» - дейді.

Ғұлама Абай да өзінің 38-қара сөзінде адамның адамдығы -тәрбиелілігі, ақылы мен ғылымы (алған білімі) туа біткен денсаулығына, психологиялық жан дүниесінің дұрыстығына тәуелді дегенді айта келе, оқуға баулудың мынадай педагогикалық жолын ұсынады: "Ғылым — білімді әуел бастан бала өзі іздеп таппайды.

Басында зорлық яки алдау мен үйір қылу керек, үйрене келе өзі іздегендей болдырудың, қызықтырудың тәсілдерін меңзейді. Балалардың өнер-білімге деген талабы олардың қызығушылығын оятып, тәрбиелеген жаздайда ғана жеміс бере алатындығына халқымыздың ұлы ағартушысы Ы.Алтынсарин сол кезде жіті назар аударып, пікір білдірген. Ы.Алтынсариннің көзқарастарында балаларды мектепке, сабаққа, кейіннен ғылымға өз бетімен құштарландыратынын сабақ балаларға ана тілінде қарапайым, қызықты ұғындырылып, әңгімелер мен ертегілер, мысалдар мен өлеңдер орынды пайдаланса, олардың білім алуға қызығушылығы арта

түсетіні айтылады. Қызығушылыққа қатысты осы ұғымдарды пайдалана келе, «оқушылардың дәстүрлі әнге қызығушылығын арттыру, олардың бұл іске белсене араласу дағдысын қалыптастырады».

Дәстүрлі әнге деген қызығушылық жалпы білім беретін мектептерде ән-күй пәні және сыныптан тыс жұмыстар барысында да мұғалімдердің мақсатты, жүйелі басшылығымен жүзеге асады. Бұл жерде, әлбетте, басты рольді жеке тұлғаның өзіндік қызығушылығы арқылы атқарады. Сөйтіп, жалпы әнге деген дұрыс көзқарастың қалыптасуына негіз болады.

Ал өскелең ұрпаққа дәстүрлі музыканың тәрбиелік сипатын саралау орасан зор роль атқаратыны белгілі. Қазақстанда дәстүрлі музыканың дамуы халықтың көп ғасырлық тарихымен оның тұрмыс-салтымен, мәдениетімен тығыз ұштасқан. Мәселен, бір ғана қазақ халқының ұлттық аспаптары және дәстүрлі әнге халық бұқарасының рухани творчествосының бағалы нәтижесі болып табылады. Сонымен қатар қазіргі кезде музыканың тәрбиедегі әрбір халықтық мәдени және рухани мұрасына дұрыс көзқарасты қалыптастыру, оларды пайдалану жолдарын іздестіру ерекше мәнге ие болып отыр. Жеткіншек ұрпаққа дәстүрлі музыка арқылы тәрбие беру мәселесі бойынша материалдар да бүгінгі мектептердің практикалық тәжірибесінде бар болғанына қарамастан, бұл проблеманың көптеген аспектілері Қазақстанда әлі де зерттелмегені іс құпия емес. Жоғарыда айтып кеткеніміздей дәстүрлі ән оқушылардың қызығушылығын қарастыра отырып оның эстетикалық тәрбиесіне, ұлттық ерекшеліктеріне, шығу тарихына және сол жанрды қолдана отырып ұлттық ойлау және болмысын қалыптастыруына негіз болып отыр. Жалпы музыканың тәрбиелік сипаты жөнінде шығыстың ұлы, ойшылы, әмбебап ғалым әл-Фараби «музыкалық әуендер жақсы мінез-құлық машықтарын, адамның қоғамдық мұраттарын қалыптастыруда елеулі роль атқарады және музыка мен ән адамды эстетикалық сезімдерді туғызу арқылы кісінің өзін-өзі тәрбиеленуіне, бойдағы нашар қасиеттен арылуына ықпал етеді»- деп жазды.

Аспапта ойнау кезінде балалардың тұрып-ойнау немесе отырып қалпын қадағалау қажет. Аспаптарды меңгерудің ең алғашқы қадамы ретінде оқушылардың ырғақ сезімін дамытатын қарапайым жаттығулар жасау, әр аспаптың ерешеліктерін ескеру, орындалатын жаттығудың балалардың меңгеруіне жеңіл әрі түсінікті болуын қадағалайды.

Сонымен сабақ өткен сайын оқушылардың аспапты меңгеру шындала түседі. Мұғалім әр әнді немесе күйді оқушыларға орындату кезінде оған шығармашылықпен қарап, музыкалық аспаптарға лайықтауға болады, тек ол шығарманың орындалу сипаты қандай, мазмұны нені бейнелейді, композитордың айтайын деген ойы не екенін көрсету керек. Сонымен аспапты ойнау музыкалық-педагогика негізінде оқушыларды ұйымшылдыққа, бірлікке, сезімталдыққа, адамгершілікке баулыса, оқушылардың эстетикалық тәрбиесіне де мейлінше ықпал жасаудың тиімді жолдарын белгілеу ерекше маңызды.

"Эстетикалық тәрбие - өмірдегі табиғат пен өнердің әсемдікті қабылдап, бағалауға және түсінуге қабілетті адамның пәрменді түрде қалыптастырудың нысаналы жүйесі. Эстетикалық тәрбиенің аса маңызды құрамы

өнер болып табылады. Ал дәстүрлі әннің эстетикалық тәрбиедегі ролі оның мәнімен өзіндік атқаратын қызметімен анықталады. Себебі, дәстүрлі музыкада көркем бір образ бере отырып, оқушыларға оны танып білуіне, рухани болмысына септігін тигізеді. Бұл эстетикалық тәрбиенің ішінде өте кең, сан қырлы ұғымды қамти отыра, оқушыларға аспапты музыканың әрбір халықтың мәдени және рухани мұрасына дұрыс көзқарасты қалыптастыру, оларды мектепте пайдаға жаратудың жолдарын көрсету маңызды мәнге ие болып отыр. Мұның бәрі, әлбетте, музыка пәні мұғалімдерінің іскерлігінің нәтижесінде жүзеге асады. Осы орайда академик Асафьев былай деп атап көрсетеді: «педагог-музыкант өзінің күнделікті жұмысында аспапты орындаушы ретінде, хордың жетекшісі ретінде музыкалық әдебиетті жақсы білетін әрі оны еркін меңгерген тарихшысы ретінде өзін көрсете білуі тиіс»

Сонымен жоғарыда айтылған педагог-ғалымдарымыздың ой-арқылы, дәстүрлі музыканың оның ішінде дәстүрлі әннің оқушыларға жан-жақты тәрбие мүмкіндігінің жоғары екенін, олардың педагогикалық мән-маңызының бүгінгі таңда бұрынғыдан да арта түсетінін, әсіресе балалардың қызықтыра отырып тәрбиеленуін қалыптастыруда тиімді құралы ретінде пайдалануға болатындығын дәлелдейді.

1. Затаевич А. *Қазақтың 500 әні мен күйі*. - Алма-Ата, 1931.
2. Дербісалин Ә. *Дәстүр мен жалғастық*. - Алматы, 1976.
3. Нугманова Ә. *Қазақтың әншілік дәстүрі*. - Алматы, 1975.
- 4.

Резюме

В статье рассматриваются педагогические проблемы традиционной песни в общеобразовательной школе. Традиционная музыка должна быть вплетена в систему образования, но не в качестве отдельных этнографических элементов, а как необходимая связь народного искусства с современной жизнью. Надеюсь на творческий подход педагога и самореализации своих знаний, способностей, выявляя интерес учащихся к традиционной музыке, можно правильно внедрять народное искусство в учебно-воспитательный процесс.

Summary

This article considers the teaching problem of traditional music in comprehensive school. Traditional music must be part of system of education, not as separate ethnographic element, but it must be as connection between national art and present life. Using teacher's creative approach and self-realization of his knowledge, abilities, and revealing the students' interest to traditional music, it's possible to introduce national art to teaching and educational process.